

VZPOMÍNKY NA ALANA LOMAXE ANEB SOUVISLOSTI MEZI PSYCHEDELICKÝM GURU KENEM KESEYM, ČESKÝMI TRAMPY A MILOŠEM FORMANEM

Petr Dorůžka

Pokud se dnes, tedy více než půl století po létech jeho nejvyšších aktivit, setkáme se jménem Alana Lomaxe (1915–2002), amerického sběratele lidové hudby, folkloristy a etnomuzikologa, může to být v hudebních doménách, které na první pohled jakoby navzájem nesouvisejí. Příklad: jeho expedice na jih Spojených států amerických (z nichž první absolvoval ve studentských letech jako asistent svého otce) soustředily pozornost na zpěváky klasického blues, kteří by jinak upadli v zapomenutí – a tím připravily půdu pro pozdější osobnosti, jako jsou Eric Clapton, Rolling Stones anebo John Mayall. Vedle bluesové domény ale Lomax zasáhl i do folku – podílel se například na rozhlasové show, jejímiž častými hosty byli Pete Seeger či Woody Guthrie – tedy umělci, kteří pomohli nastartovat pozdější vlnu folkařů v čele s Bobem Dylanem. A třetí doménou jsou evropské hudební kořeny. Když Lomax investoval tantiémy z hitu *Goodnight, Irene* do série evropských výprav (Szwed 2011: 249), vydatně tak přispěl k revivalu regionálních stylů na Britských ostrovech, v Itálii či ve Španělsku, které jsou podstatnou částí fenoménu dnes známého jako world music. A navíc, výsledky jeho práce můžeme zachytit v tak různorodých oblastech, jako je americká literatura či repertoár, který u táboráku zpívali čeští trampové. Díky nedávné digitalizaci Lomaxova archivu se s melodiemi, které zachytil, setkáváme na internetu¹ anebo prostřednictvím samplů v hitech, příkladem je Bruce Springsteen a jeho album *Wrecking Ball*.

Brian Eno, britský hudební vizionář, který nemá ve zvyku přehánět, o Lomaxovi prohlásil, že bez něj by nevznikli ani Beatles, ani Stones,

1. Srov. Cultural Equity. Global Jukebox Records [online] [cit. 30. 7. 2014]. Dostupné z: http://www.culturalequity.org/features/globaljukebox/ce_features_globaljukebox.php.

ani Velvet Underground (Hajdu 2009: 69). Lomax byl díky své takzvané neamerické činnosti sledován FBI (ta na něj vedla svazek čítající 800 stran²), s čímž tak trochu provokativně kontrastuje fakt, že roku 1986 převzal jako respektovaný folklorista řád National Medal of Arts od prezidenta Ronalda Reagana. Lomaxův odkaz – tedy nejen nahrávky, ale jeho postoje – posloužil jako argument pro pozdější punk rock, hudební alternativu, pro ty, kdo se zabývají world music, pro teoretiky hudebního průmyslu i moderních médií. A jak uvidíme, i pro ekologii.

Roku 1933, ještě jako osmnáctiletý mladík, doprovázel Lomax svého otce na cestách, které mapovaly hudbu černošského obyvatelstva na jihu USA. Tehdy došlo k události, která zasáhla nejen do hudebního, ale i literárního světa. Ve vězení v Louisianě Lomaxové objevili robustního zpěváka, jehož repertoár hranice blues dramaticky překračoval (Cohen 2003: 51–52). Huddie Ledbetter, zvaný Leadbelly, ovládal řadu nástrojů a ze všeho nejlépe dvanáctistrunnou kytaru. Jeho nejslavnější píseň *Goodnight, Irene* později zdomácněla i u českých táborových ohňů, stejně jako třeba např. *Teskně hučí Niagara* Eduarda Ingríše či skladby Karla Kryla. Čeští trampové ale sotva tušili, že konec první sloky se otiskl i do historie literatury. Citaci z druhé sloky písně *Goodnight, Irene*, slogan „Sometimes a Great Notion“ (Tak mě někdy napadá), který pokračuje slovy „...to jump in the river and drown“ (...abych skočil do řeky a utopil se), použil v roce 1964 jako název své druhé knihy experimentátor s halucinogeny a bohémský nomád Ken Kesey. České publikum zná mnohem lépe jeho prvotinu, zpopularizovanou filmem Miloše Formana, s nepřesně přeloženým českým názvem *Přelet nad kukaččím hnízdem*.³

2. Srov. heslo “Alan Lomax.” *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2014]]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Alan_Lomax>.

3. Nesourodost překladů Keseyho knihy a Formanova filmu zasluhuje vysvětlení. Původní název knihy i filmu *One Flew over the Cuckoo's Nest* je citací z dětské říkanky, *Cockoo's nest* je navíc idiomatické označení pro blázeňec. Překladatel Jaroslav Kořán použil jako český název knihy analogickou říkankovou citaci *Výhod'me ho z kola ven*. Film se ale mezitím šířil v Československu na pirátsky kopírovaných videokazetách pod amatérsky přeloženým a zcela zavádějícím názvem *Přelet nad kukaččím hnízdem* (pro přesnost: jazykově správná, ale kontextuálně stále chybná verze by zněla *Ulétl přes kukaččí hnízdo*). Nesprávná verze se natolik vžila, že ji později použil distributor oficiální české verze filmu.

*Leadbelly.
Foto z kompletu CD Leadbelly's
Last Sessions. Smithsonian/
Folkways Recordings, 1994.*

Při prvním setkání otec a syn Lomaxové zachytili Leadbellyho písňe na přenosný přístroj s mechanickým záznamem, který nahrával na hliníkové disky. O rok později s ním natočili asi sto dalších písní, určených pro knihovnu amerického Kongresu, a zasadili se o Leadbellyho propuštění – ten je pak doprovázel na přednáškách a prezentacích (Harold – Fleming [nedat.]).

Okouzlení černošskou hudbou etnomuzikologa Alana Lomaxe později přivedlo na Haiti a další karibské ostrovy. V souladu s pohledem nynějších alternativních a nezávislých rockových tvůrců považoval světovou hudební kulturu za členitou a pestrou mozaiku, za přímý opak umělé a monolitické kultury šířené masovými médii.

Jak vidíme, Lomaxův odkaz získává s ubíhajícími lety na významu. Má to dvě příčiny. Nasbíral takové množství nahrávek, že většina z nich se k veřejnosti dostává až v době internetu a digitalizace. A dokázal své poznatky zasadit do širšího kontextu, který přesahoval akademický svět. Například v písních z amerických věznic viděl symbolický kořen všech pozdějších hudebních rebelií včetně punk rocku (Cohen 2003: 135). Jiným příkladem byl anglický skiffle, žánr s americkými kořeny, jehož následníky byly britské rockové kapely včetně Beatles. Skifflové kapely

měly v repertoáru i hity, jimiž Lomaxem objevený Leadbelly o dvacet let dříve zpěštoval nedělní odpoledne texaskému guvernérovi, když se svými hosty pořádal ve vězení pikniky. Co se tedy stane, když písně z kriminálu začne zpívat bílý mladík z města s kytarou, který v životě žádným zásadním utrpením neprošel? Lomax odpovídá: „Brzy mi došlo, že tihle revoltující mladíci měli podobné pocity jako člověk za mřížemi. Jejich vězení tvořily nejen bariéry mezi společenskými vrstvami, ale také scvrkávající se Britské impérium, nudná práce, nedostatek peněz. To všechno byly zdi, na které křičeli.“⁴⁴ (Cohen 2003: 137)

Hudební subkultury 20. století jako blues, punk či hip-hop měly jeden společný rys: poskytl platformu tvůrcům na okraji společnosti, nabouraly a pomohly rozložit vžitě společenské hierarchie. Něco podobného se dařilo i Lomaxovi jeho terénními nahrávkami, včetně těch nejstarších, na nichž spolupracoval jako asistent svého otce. Příkladem je zázitek z jižanských plantáží. „Pole zářila bílou bavlnou, ale černí venkované chodili v hadrech. Večer se shromáždili v rozpadajícím se kostele, aby zpívali do našeho nahrávacího přístroje.“ (Cohen 2003: 174)

Nejtalentovanějším zpěvákem při jedné takové situaci byl vytáhlý černoch zvaný Blue. Když přišel bílý majitel farmy, Blue byl strachy bez sebe, protože text, který zpíval, byl vlastně lamentací na špatné podmínky. Když pak ale Blue s publikem vyslechl čerstvě dokončenou nahrávku, jeho nadšení neznalo mezí. Lomaxova folkloristická práce měla tedy i skrytou rovinu: propůjčila hlas lidem, které společnost ignorovala. Aktivita hudebního sběratele, o níž zatím referovaly jen univerzitní publikace, tak položila základní kámen k pozdějším bojům za občanská práva, které v éře Martina Luthera Kinga změnilы tvář celých Spojených států amerických.

Lomaxův zázitek z bavlníkových plantáží obsahuje i další impuls. „Blue i jeho přátelé byli svědky toho, že nahrávací přístroj může propůjčit hlas milionům lidí na světě, kteří nemají přístup k médiím a jejichž kultury jsou k smrti umlčovány nejrůznějšími lidmi s dobrými úmysly – učiteli, misionáři.“ (Cohen 2003: 174) Lomax se tedy snaží rovnováhu, narušenou civilizací a průmyslem, vrátit zpět. „Kdysi jsme

4. Všechny citace přeložil autor.

s otcem rozvíjeli hovory o tom, jak by nějaký velký skladatel mohl naše materiály použít jako základ opery s americkým tématem,“ píše Lomax. „V tomto směru jsme ale neměli moc jasno, protože jsme z Texasu a nikdy jsme žádného živého skladatele neviděli.“ (Cohen 2003: 174)

Lomax sledoval ústup tradiční kultury ze stejného úhlu jako ničení životního prostředí a jeho argumenty mohou posloužit i současným debatám o hudbě v médiích. Agresivitu hudebního byznysu popisoval jako represivní lavinu šedi, která rozmanitost nahrazuje uniformitou. „Centralizovaný hudební průmysl, vystavený na popularitě hvězd a kontrolující media, připraví místního hudebníka o práci a umlčí lidovou píseň i kmenový rituál. Je ironické, že právě v tomto století, když muzikologové měli velkou příležitost ke studiu pestrých hudebních tradic, se jejich zánik urychlil.“ (Cohen 2003: 281) Lidstvo si podle Lomaxe příliš rychle zvyklo jak na umírající kultury, tak na znečišťování prostředí. Je to ale skutečně nutná daň pokroku, která postihuje slabší kultury neschopné přežít? „Taková doktrína je nejen antihumanistická, ale navíc je založena na chybné úvaze. Je to falešný darwinismus aplikovaný na kulturu.“ (Cohen 2003: 286) Hned v dalším odstavci své eseje o kulturní spravedlnosti Lomax cituje Thomase Jeffersona a jeho deklaraci nezávislosti – a také Lenina. Optimisticky dodává, že regionální styly v Sovětském svazu vzkvétají, ale nezmiňuje se o Stalinově vyvražďování a přesídlování národů. I když byl Lomax v mnohém levicový idealista, do kategorie „užitečných idiotů“, tedy intelektuálů, kteří na Západě vytvářeli alibi pro komunistické zločiny, naštěstí nepatřil.

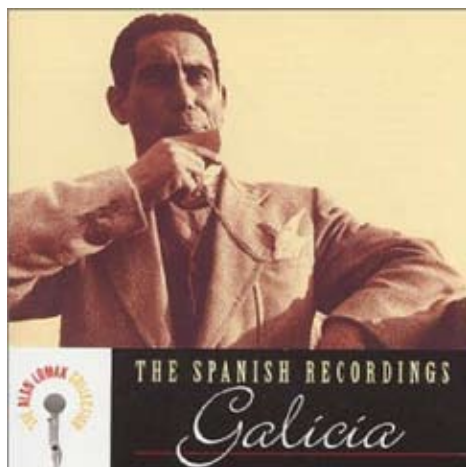
Díky svým aktivitám se nicméně roku 1950 ocitl na černé listině Red Channels, stejně jako skladatel Leonard Bernstein či dramatik Arthur Miller.⁵ Sledovala ho FBI, ale hrozící konflikt měl zdárné řešení. Skladba *Goodnight, Irene* tehdy pronikla na patnáct týdnů do hitparády v podání skupiny Weavers. O autorství písně se s Leadbellym dělil Lomaxův otec. Alan Lomax jakožto jeho dědic svůj podíl na tantiémách investoval do další expedice a příštích osm let strávil v Evropě.

5. Srov. heslo „Alan Lomax.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2014]). Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Alan_Lomax> nebo Cohen 2003: 320.

*Alan Lomax.
Foto Peter Figlestahler
/ Rounder (srov. Broughton –
Ellingham 2000: 553).*

Cestoval po Britských ostrovech, Španělsku či Itálii a k vrcholným kapitolám této epizody patřila zastávka v Galicii, na atlantickém pobřeží Španělska. Dominantním tradičním stylem této oblasti byly pronikavé ženské hlasy s ostrým doprovodem tamburín. V době diktatury generála Franca měla ale hudba galicijské národnostní menšiny punc ilegálního undergroundu (Cohen 2003: 122). „Čtyři hodiny jsme pročesávali město, snažili jsme se najít staré ženy, které v mládí na fiestách zpívaly sólo,“ vzpomíná Lomax. První zpěvačka byla nemocná, další byla mrtvá, třetí přestala zpívat, jedna odmítala vyjít z domu, jiná Lomaxův tým přivítala, ale odmítala si vzpomenout na staré texty. „Mizerné odpoledne, jaké dobře znají všichni hudební sběratelé,“ píše Lomax. Vzápětí však dostal tip: Do města se přistěhovaly nejlepší zpěvačky z hor. Ve špinavé stodole našel ženu, kterou už jednou potkal na náměstí. „Měla bledou pleť, splihlé vlasy, byla špinavá a působila jako kdokoli z chudého jižanského venkova. Manuela byla ovšem nejlepší zpěvačkou kraje. Měla magický temperament lidového zpěváka – a kdo může dokázat, že to je méně než temperament profesionálního umělce?“ Manuela měla sestru. Na kraji města stála zřícenina, s černým otvorem místo dveří. Interiér připomínal spíš jeskyni. Marucha držela v jedné ruce batole, ve druhé nemluvně, na

*CD The Spanish Recordings:
Galicia
The Alan Lomax Collection.*

nohou velké mužské boty. „Tahle zpívá vysoké partie,“ zjišťuje Lomax. Nevážila víc než padesát kilo, ale v kamenité zemi dokázala řídit pluh tažený dvěma voly. Nejstarší ze sester měla čtyři děti, každé s jiným mužem. Sestry dostávaly deset peset za celodenní práci na poli a kus chleba a hlt anýzovky na oběd. Lomax vzpomíná, že tři syrové hlasy zvonily jak tenorsaxofony, tamburíny a kastaněty hnaly hudbu jak lokomotiva. Falzetový výkřik prořízl melodii jako do běla rozžhavený kov.

Nahrávání pokračovalo na náměstí, byla svatojánská noc a kolem ohně probíhaly pohanské rituály. Mezitím se schylovalo k dalšímu dramatu: Manuela si bere do rukou zpět dítě, na mikrofon zpívá ukolébavku a své dítě skutečně uspí. Každá ze zúčastněných zpěvaček dostává honorář odpovídající celodenní mzdě. „To byl náš nejlepší nahrávací den ve Španělsku, chudé venkovanky dokázaly naplnit tři hodiny hudebními klenoty, které teď vyšleme do světa.“ (Cohen 2003: 123–127)

A to se podařilo skvěle: signály, které Lomax světu vyslal, jsou nejen dodnes živé, ale s ubíhajícími léty získávají stále více na aktuálnosti.

Prameny a literatura:

- “Alan Lomax.” Wikipedia. *The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 7. 2014]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Alan_Lomax>.
- BROUGHTON, Simon – ELLINGHAM, Mark (eds.) 2000: *World Music, The Rough Guide*, Vol. 2. London: Rough Guides, Ltd.
- COHEN, Ronald D. (ed.) 2003: *Alan Lomax: Selected Writings, 1934–1997*. Routledge. Dostupné z: <<http://www.slideshare.net/VictoriaIrisarri/alan-lomax-selected-writings-1934-1997>>.
- HAJDU, David 2009: *Heroes and Villains: Essays on Music, Movies, Comics, and Culture*. Da Capo Press.
- KESEY, Ken 2006 (1964): *Sometimes a Great Notion*. Penguin Classics.
- SZWED, John 2011: *Alan Lomax. The Man Who Recorded the World*. New York: Viking; UK: William Heinemann.
- HAROLD, Ellen – FLEMING, Don [nedat.]: Lead Belly / Lomax Chronology. *Cultural Equity* [online] [cit. 30. 7. 2014]. Dostupné z: <http://www.culturalequity.org/currents/ce_currents_leadbelly_chronology.php>.

Remembering Alan Lomax, or the Links among the Psychedelic Guru Ken Kessey, Czech Lovers of the Great Outdoors, and Miloš Forman

The legacy of Allan Lomax, American collector of folk music recordings, has deeply influenced the music of the last six decades. Lomax’s expeditions to the South of the USA prepared the field for Eric Clapton, John Mayall, and Mick Jagger, among others. Lomax’s support of the young Pete Seeger helped launch the coming wave of folk musicians, headed by Bob Dylan. When Lomax invested royalties from the song Goodnight, Irene into his European expeditions, he contributed a great deal to a revival of regional styles, which has become a crucial part of world music as we know it now. (The song became popular around Czech campfires, too.) Lomax observed the retreat of traditional culture from the same point of view as destruction of the environment; his arguments can be used in contemporary discussions on music in the media.

Key words: Blues; Leadbelly; field recordings; music of Galicia; Miloš Forman; Alan Lomax; John Lomax; skiffle; The Weavers.